

Van Den Herd

tijdschrift

van de

HEEMKUNDEKRING DE HEERLIJKHEID OIRSCHOT

=====
Jaargang 19 nummer 3 - oktober 2012
=====

Redactie: Clari van Esch-van Hout

Straten 16
tel. 575260

Hanneke v.d.Bogaart-Vugts

Molenstraat 12
tel. 572221

Donnie Kerkhof - v.d. Boom

Spoordonkseweg 41
tel. 574788

Lay-out: John Putmans

Dekanijstraat 3
tel. 06 46740769

Overname van artikelen is toegestaan met bronvermelding.
ISSN 1387 - 2060

Openstelling heemkamer

Sint Jorishof 51a

5688 BL Oirschot

Gedurende de zomertijd: maandagavond van 19.00-21.00 uur

Gedurende de wintertijd: maandagmiddag van 14.00-16.00 uur

In de vakantie maanden juli en augustus is de heemkamer alleen na afspraak geopend.

Kopij voor de volgende uitgave kunt u tot 1 januari 2013
aanleveren.

De redactie kan de historische juistheid van de inhoud van de artikelen niet in alle gevallen controleren; eventuele onjuistheden zijn voor rekening van de auteur. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden bijdragen te redigeren, in te korten of niet te plaatsen.

GESLAAGDE STUDIEREIS NAAR LEUVEN

De voorzitter van onze club, Arthur de Vries, liet tijdens de jaarvergadering doorschemeren dat de jaarlijkse studiereis wel eens niet meer door zou kunnen gaan. De belangstelling voor de studiereis naar Dordrecht van vorig jaar was nogal teleurstellend. De bus was toen lang niet vol en de daaraan verbonden kosten zouden niet meer gedekt kunnen worden door de bijdrage van de deelnemers. Gevolg: er moest geld bij. Het heeft geholpen en zelfs meer dan dat. Drie dagen voor vertrek kon de laatste inschrijving nog net gehonoreerd worden en toen was de bus echt tot de laatste plaats bezet.

De reis

Om precies vier minuten over acht vertrok de bus van de markt. Na de nodige instructies van de chauffeur over hoe te handelen in de bus, waarbij natuurlijk het stereotiepe mopje dat iedereen moest gaan zitten als van het toilet gebruik werd gemaakt, dus ook de dames, werd Oirschot verlaten. Via Valkenswaard en na de grens te zijn overgestoken, werd al gauw de autobaan richting Leuven en Brussel opgezocht en ruim voor tien draaide de chauffeur Leuven binnen. Dat deze reis wat anders was dan een jaar geleden was al gauw merkbaar. Er kon iets extra's af. Er werd zelfs een gratis kopje koffie geschonken in de bus. Wim en zijn maatje Folkert gingen rond en iedereen werd een kopje koffie of thee aangeboden. Wim gaf in de bus al vast uitvoerig uitleg over wat we in Leuven allemaal gingen zien en beleven. Toen de bus de stad wilde indraaien was er iets aan de hand. Dat ging niet zo maar. Er was feest in Leuven. Het zogenaamde 'zaterdag na de langste dag van het jaar feest'. Dan is er van alles te doen in Leuven. Met wat omwegen bereikte de bus toch de plaats waar we konden uitstappen. Intussen had iedereen in de bus al een plattegrond van Leuven gekregen en kon je goed volgen waar de bus reed en waar gestopt werd. Te voet werd een kort eindje gelopen naar het restaurant, waar de traditionele koffie met gebak werd genuttigd. Het restaurant, dat ook gebruikt zou worden voor de lunch, had een chique uitstraling, maar de vergane glorie uit betere tijden was duidelijk merkbaar. Een algehele opknapbeurt is nodig, wil het

niet na verloop van tijd toegevoegd worden aan het Belgisch industrieel erfgoed. Zoals op veel plaatsen in Leuven. Een schitterende stad met prachtige gebouwen, maar het ‘achterstallig onderhoud’ viel op tal van plaatsen toch wel op. Vooral rond de grootste brouwerij van de wereld, want Leuven is de ‘bierhoofdstad’ van de wereld, waar het hoofdkantoor van Stella Artois is gevestigd en Stella is onderdeel van de grootste bierbrouwer ter wereld, Anheuser-Busch, wat een Amerikaanse bedrijf is. Deze gigantische prachtige nieuwe brouwerij stond pal naast de oude, totaal verpieterde gebouwen, waar ongetwijfeld eeuwenlang het beroemde Belgisch bier werd gebrouwen. Maar ja, een stad met honderdduizend inwoners, dat met ruim veertig duizend arme studenten in haar midden en daardoor de grootste universiteitsstad van België is, heeft te weinig geld in kas om het stadsbeeld up to date te houden. Wel kent deze stad ‘de langste toog van Vlaanderen’. Niet zo vreemd met de grootste brouwerij van de wereld in haar midden met al die studenten.

De excursies

Als de heemkundekring op stap gaat dan is dat geen plezierreisje maar een studiereis. En dat hebben de zestig deelnemers geweten. Met de bus werd een stadsrondrit gemaakt met diverse stops. Vervolgens werd er dan een fikse wandeling gemaakt onder leiding van voortreffelijke gidsen, die met een geweldige spraakwaterval uitvoerig vertelden wat er te zien was. De drie gidsen waren, zoals gezegd, voortreffelijk. De vele details van deze stad werden in smakelijk vlaams met prachtige volzinnen verteld. Wil je getuige zijn van de rijkdom van het Nederlands, dan zou je naar deze Vlaamse gidsen moeten gaan luisteren. De laatste excursies in het werkelijk schitterende stadhuis en in de daar tegenoverliggende Sint Pieterskerk maakten veel indruk. Vooral het schilderij, een drieluik van een van de Vlaamse Primitieven, waarop te zien was hoe de hertog iemands hoofd liet afhakken, omdat de vrouw van de hertog aan haar man vertelde dat, tijdens zijn afwezigheid, die man een oogje op haar heeft gehad. Toen echter de vrouw van deze man met het hoofd van haar man op een bord terug ging naar de hertog en zij hem vertelde dat niet hij, maar zijn vrouw haar man wilde beminnen, werden de

rollen omgekeerd en liet hij zijn vrouw publiekelijk levend verbranden. Een interessante tijd moet het toen geweest zijn. Het was al half vijf in de middag en nog nadenkend over zoveel barbaarsheid werd het stadhuis respectievelijk de Sint Pieterskerk verlaten en werd tussen al die feestvierende mensen op de markt, de bus opgezocht. Door het urenlang slenteren door de straatjes en het urenlang stilstaan bij bezienswaardigheden werd een zware, bij velen misschien wel een te zware, wissel getrokken op de lichamelijke conditie van de gemiddeld zeventig plussers. Het was warm. De zon scheen. En dan op het eind van de dag met veel dorst en vermoeide benen langs die vele terrasjes met die heerlijke vlaamse pinten bier te moeten lopen, was voor velen een kwelling van jewelste. Maar ja je bent nu eenmaal op studiereis en dan is er geen tijd voor een ontspannend uurtje op zo'n terrasje.

De thuiskomst

Tijdens de terugreis kregen we wederom een gratis kopje koffie of thee aangeboden met als extraatje een gevulde heer. U weet wel met die amandel in het midden. Eenmaal aangekomen in Oirschot werden we eindelijk in de gelegenheid gesteld om een eind te maken aan die uren durende kwelling. En kon het vochtgehalte met het goudgele bier weer op peil worden gebracht. Dit voorafgaande aan een heerlijk dineetje. Met het napraten over van alles en nog wat met bekende en minder bekende deelnemers kwam ook aan deze studiedag een einde. Chapeau voor de organisatoren Wim Admiraal en Toon van de Looij. Met veel interesse zal uitgekeken worden naar volgend jaar. Dan zal de deelname ongetwijfeld net zo groot zijn. Al zal bij velen ietsje minder 'studie' en ietsje meer 'ontspanning' zeer welkom zijn. In ieder geval hoop ik dan weer van de partij te zijn.

Een fotoreportage van de studiereis naar Leuven kunt u vinden via de link: <http://www.youtube.com/watch?v=4snH5l9w9pl>

Jan Kuijpers

HET BEGIJNHOF

De zon schijnt als ik op zaterdagochtend de toegangspoort van het Groot Begijnhof in Leuven binnenloop. Een enthousiaste jonge vrouw die luistert naar de naam Annabel en in Tilburg sociologie heeft gestudeerd, vertelt honderduit over de historie van dit grootste begijnhof van de Nederlanden dat dateert uit de 13^e eeuw.

En groot is het, er zijn wel een stuk of tien straten. Ik loop over een bruggetje en zie links en rechts het riviertje de Dijle. Het is eigenlijk geen hof maar meer een stadje in de stad.

De huizen in de kleine smalle straatjes hebben kleine ramen en dichte deuren waarachter de begijnen een teruggetrokken leven leidden. Het waren vrome vrouwen die de gelofte van kuisheid aflegden en kozen voor een leven in afzondering en gebed. Meestal waren ze niet onbemiddeld, ze hadden vaak een eigen huis of wat geld achter de hand. De geestelijken zagen hen dan ook graag komen, want regelmatig vervielen hun bezittingen aan de kerk. Zo vormden de begijnhoven een veilig toevluchtsoord voor ongehuwde vrouwen van allerlei pluimage.

Ineens hoor ik de klanken van een oud liedje door de straatjes zweven:

Zeg, kwezelken wilde gij dansen, ik zal u geven een ei.

Welnee, zei dat kwezelken, van dansen en ben ik vrij.

Ik en kan niet dansen, ik en mag niet dansen.

Dansen is onze regel niet.

Begijnen en kwezelkens dansen niet.

Het geluid komt uit de kleine bronzen klokjes vanuit het dakruitertje op de Sint Jan de Doper kerk die middenin het Begijnhof ligt.

De enige Nederlandse paus Adrianus de VI 'e was hier in de 15^e eeuw pastoor. Adrianus was een voorstander van een sober en kuis leven en rechtlijnig in de leer. Het verhaal gaat dat een maîtresse van een van de toenmalige kanunniken van Leuven de arme pastoor had geprobeerd te vergiften omdat hij streng optrad tegen schending van het celibaat waar nogal wat katholieke geestelijken zich aan de vooravond van de reformatie aan schuldig maakten.

Ik sta voor de kerkdeur met een boog boven de ingang en zet mijn voet op de onderste trede van het trapje voor de deur. Ik leg mijn hand op de klink en druk die naar beneden maar de deur is gesloten.

Ik kijk omhoog naar de kleine romaanse bovenramen. De muren zijn dik en van een hele lichtgekleurde steensoort. Het straatje is helemaal leeg en het is er doodstil. Je voelt de voorbije eeuwen.

Kijk, daar loopt een vrouw door het straatje. Ze heeft een beige gewaad aan met lange rokken en een doek over haar hoofd. In gedachten verzonken loopt ze naar de kerkpoort, ze duwt tegen de deur en warempel, die gaat open. Ze loopt schoorvoetend naar binnen. Heel even wacht ik en dan loop ik haar achterna, de donkere kerk in.

Binnen is er een zee van ruimte, het is een heel breed gebouw met wijde gewelven die diverse gangpaden overspannen. Daar knielt de vrouw in een van de banken opzij van de biechtstoel. Ze buigt het hoofd in gebed. Even later komt vanuit de zijingang bij het altaar een priester in een donkerbruine pij aanlopen. Hij ziet de vrouw zitten en gaat recht op de biechtstoel af. De vrouw volgt hem en als ze allebei in de biechtstoel zijn verdwenen, loop ik zachtjes verder de kerk in. In het voorbijgaan valt mijn oog op een muurschildering waarop de parabel is uitgebeeld van de wijze en dwaze maagden. Ik kijk er naar en denk:

Wie is er nu zo dom om de olie voor de lampen te vergeten als je weet dat je uren in het donker op je bruidegom moet wachten? Logisch toch dat die je dan niet kan vinden in de zwarte nacht.

Ik hoor zacht geprevel uit de biechtstoel komen en kan mijn nieuwsgierigheid niet bedwingen. Ik kniel op de dichtstbijzijnde bank en spits mijn oren.

De vrouw snikt zacht:

Ik hat het noit moeten doen, het is onvergevelijck. Die arreme pastoor Adrianus is daeghen lanc crank gewesen van het bel-ladonna cruyt dat in sijn pasteide sat.

De lage zware stem van de priester broemt:

Gode is us genadelijc. Ge hebt noe geluckelijc veilich onderdac gevonden bij Vrouwe Catharina. Cuele die niet lanc en soek troist in dat gebet.

Zacht vraagt de vrouw:

Hevet u noch iet vernomen van de Canonic?

De stem van de priester klinkt harder en strenger:

*Daer soude ic niet van peinsen. Hi is verre van hier en so eest goet.
Bidde tote Jesoen ende lidet vorttaen een cuusschelijc leven.*

Ja, vadere, klinkt de gesmoorde stem van de vrouw.

De priester beëindigt de biecht met de woorden:

In name des vaders ende des heilichen geesten, aemen.

Ik weet niet hoe gauw ik me uit de voeten moet maken en sta schielijk op.

In een stevige pas loop ik naar het zuiderportaal met de muurschildering van de heilige Veronica en de engel. Dan hoor ik het ruisen van het gordijn van de biechtstoel...

Ik doe alsof ik helemaal verdiept ben in het schilderij en kijk naar de engel die een doek draagt waarop het gezicht te zien is van de lij-

dende Jezus, gevallen onder het kruis. Vanuit een ooghoek zie ik dat de vrouw uit de biechtstoel naar buiten komt en weer knielt in gebed. Ik loop de kerk uit en kijk omhoog naar de kapitelen bovenaan de dikke zuilen. Er omheen kringelen bladerranken waaraan zich vrolijke kleine figuurtjes vastklampen. Zijn het duiveltjes of engeltjes? In de verte hoor ik de krakende schoenen van de priester weer richting het altaar lopen. Onopgemerkt nader ik de kerkpoort waardoor ik naar binnen ben gekomen en verlaat zacht het kerkgebouw. Met mijn rug tegen de deur haal ik opgelucht adem:

Pfff, ben ik daar mooi weg gekomen.

Opeens komt een van de mannen van de Heemkunde kring de hoek van de straat omlopen. Hij ziet me en wenkt met zijn hand:

Kom, je moet opschieten. De bus vertrekt zo, het is al half vier.

Sorry, ik was even helemaal de tijd kwijt, lispel ik.

Met gezwinde pas loopt hij voorop en ik volg braaf. En we zijn op tijd, de bus staat er nog. We klimmen erin en worden vrolijk begroet door de andere leden:

Was je van plan om in te treden bij de begijntjes?

Ik lach wat schaapachtig en ga snel op mijn plaats zitten. De bus vertrekt meteen. Terwijl ik uit het raam kijk wordt het langzaam donker. Ik denk aan al die vrouwen die in honderden jaren hun toevlucht zochten in de begijnhoven. Ze hadden daar vast allemaal een goede reden voor. Maar voor ons blijft het raden welke.

EVACUATIETIJD

Het is al weer meer dan 20 jaar geleden dat ik bij verscheidene Stratense bewoners aan huis ben geweest, met de vraag om over hun belevenissen aan het eind van de tweede wereldoorlog te vertellen. En terwijl zij herinneringen op haalden, noteerde ik. Verschillende van die gegevens zijn al ooit gebruikt, zoals in het boek Een Dorp in de Oorlog. Intussen zijn bijna al die personen, waar ik toen “op d’n buurt” ben geweest, overleden. Toch zou het misschien wel interessant zijn om – nu de tijd van terugblikken (september/oktober) naar oorlog en bevrijding weer daar is – eens uitgebreider in te gaan op een bepaald onderwerp uit die periode en dat in een bepaald gebied van Oirschot, bijvoorbeeld over de evacuatie in en van het gehucht Straten , oftewel Wijk D.

Daarvoor beginnen we in september 1944.

Het gehucht Straten, vanaf de hei in het Zuiden tot aan Heerebeek, bestond in de jaren 1940-1945 louter uit boeren in hun boerderijen, op een enkeling na. Zoals molenaar van Kessel, de familie Verouden die in het oude schoolhuis woonde en de familie van Loon die in het vroegere Stratense boterfabriekje een kruidenierszaak runde. Verder had je op het Snepseind (nu Liempdsedijk) het jachttopzienershuis, bewoond door de familie Van Beers. Maar zelfs de caféhouders, zoals Thijs van Laarhoven van café ‘t Zand, Piet Bullens bij de Antoniuskapel en Jan van Beers in de Papketel, waren parttime boer. Zoals bekend vonden er op 17 september van dat jaar in het gebied tussen Son en Best luchtlandingen plaats van de geallieerde troepen. Hierbij hadden de Stratense bewoners, kijkend over de Aarlese en Moleneindse Akkers en de Kasterense weilanden, een riant uitzicht op het schouwspel. Opwinding alom, natuurlijk. De bevrijding naderde. Maar de volgende dag zagen ze door diezelfde gebieden, die toen nog doorkruist werden door verscheidene landweggetjes, de eerste Bestse vluchtelingen – gepakt en gezakt - hun kant opkomen; richting Straten . Later zouden er nog meer komen. Vele van die vluchtelingen vonden tijdelijk onderdak bij boeren in het gehucht, zoals in de Keutelstraat.. (nu Pallande) Andere Bestsenaren trokken

door Aarle, over de Piekenhoek en het Laageind (nu Lopensestraat) weg van het oorlogsfront, richting Boxtel, Esch en Haaren, waarvan verscheidene families al onderdak vroegen en kregen bij bewoners van het Laageind.

Op 2 oktober 1944 werd de Oirschotse kerk in brand geschoten en daags naderhand werd in een groot gebied van Oirschot van hogerhand bevel gegeven te evacueren. Zo ook aan de bewoners van de buurtschappen Straten en Moleneind. De evacuatie van het Snepseind en een gedeelte van het Laageind volgden. Slechts zeven of acht families achter op het Laageind en de bewoners van Heerebeek ontkwamen tenslotte aan het evacuatiebevel. De evacuatiegrens lag bij café-boerderij de Papketel. Een zorgelijke toestand was, dat niet alleen de bewoners moesten evacueren, maar ook hun evacués weer op drift raakten, en nu voor de tweede keer.

Hoe verliep zo'n evacuatie en wat waren de gevolgen? Duidelijk was dat de evacuatie geen vlucht was van de bewoners op eigen initiatief, zoals in het begin van de oorlog wel gebeurd was.

Plattegrond Straten in 1944
(xxxx geeft de evacuatiegrens aan)

Toen waren verscheidene Stratense bewoners in de nabijheid van de Bestseweg bij het zien van de colonnes Duitse soldaten, in paniek weg gevluht, om na enige dagen weer naar huis terug te keren. Nee, dit was een bevel van (Duitse) hogerhand.

Evacuëren was voor een boer natuurlijk ingrijpender dan voor de meeste mensen. Behalve huis en haard en zijn kostwinning, moest een boer ook zijn levende have achterlaten. Gelukkig liep het rundvee nog buiten in de wei of men kon het vee in ieder geval buiten doen. De andere dieren zoals kippen, varkens, hond en katten liet men zoveel mogelijk vrij, zodat ze enigszins hun eigen kostje konden scharrelen en dan maar hopen dat het goed ging. Eén of twee koeien nam men soms mee, dan was men in ieder geval verzekerd van melk. Het was immers onzeker hoe het zou af lopen en hoelang het zou duren. Het paard werd, - wat voor de hand lag - voor de kar gespannen. Dat liet men niet graag achter en anders liet men het ergens uit het zicht van de Duitsers lopen. Paarden waren immers zeer gewild bij de zich terugtrekkende Duitsers. De kar of een ander vervoermiddel (als het maar rolde) werd volgeladen met de allernoodzakelijkste huisraad en met kleding die men nodig dacht te hebben. (Soms het verkeerde zoals later zou blijken) Bij dat nodige huisraad hoorde ook dikwijls een kinderwagen en babytextiel, omdat verscheidene vrouwen in verwachting waren; oorlog of niet. Kostbare voorwerpen die moeilijk mee genomen konden worden, werden zo mogelijk, verstoppt. En zo vertrok men.

Waarheen? In ieder geval weg van de frontlinie en dat was naar het Noorden of Noordwesten. Soms hadden de evacués geluk en konden ze bij familie terecht, maar meestal moest men op goed geluk vertrekken en maar zien of en waar er nog plaats was.

Wat achter bleef was een bijna leeg Straten. Bijna, immers als er ergens een zieke in huis was, die moeilijk vervoerd kon worden, mocht het gezin of een deel van het gezin blijven. In heel uitzonderlijke gevallen mocht er ook iemand op de boerderij blijven om het vee te verzorgen. Mölder Van Kessel, nodig voor de voedselvoorziening in Oirschot en omgeving, was met zijn gezin een van de achterblijvers. Soms – als het evacuatieadres niet te ver weg was – ging

er wel eens iemand even terug naar huis – zoveel mogelijk de openbare weg vermijdend natuurlijk – om te kijken hoe de zaken er thuis voorstonden. Maar verder was het gehucht Straten (Moleneind, buurt Straten, Snepseind, gedeelte Laageind) in Oktober '44 een verlaten gebied, op die enkele achterblijvers en de bewoners van bovengenoemde boerderijen in het Noorden van het Laageind na.

't Laageind

Zo'n zeventig tot vijf en zestig jaar geleden was het Laageind (of Legènd) nog een rustig, en voor veel Oirschottenaren een vrij onbekend gebied in het Noorden van Straten, met enkele verspreid staande boerderijen. De weg er naar toe was, vanaf de kern van Oirschot, dan ook lang en meestal bar slecht. Slechts enkelen, zoals de krantenbezorger, de postbode, de bakker, de kruidenier, de dokter en de veearts brachten regelmatig een bezoek aan de boeren in dat gebied. Zelfs de Duitse bezetter liet zich maar sporadisch zien in die uithoek van Oirschot. Geen wonder dat deze buurt een veilige plaats was voor onderduikers, die hier natuurlijk wel een beetje op hun hoede moesten zijn, maar zich toch tamelijk vrij konden bewegen. Op het afgelegen deel van deze buurt had dan ook iedere boer op het eind van de oorlog wel één of twee onderduikers in huis. Maar aan al die rust was na 17 september 1944 een eind gekomen. Vooreerst waren daar de Bestse vluchtelingen op hun tocht naar veiliger oorden doorgetrokken, waarvan er velen al asiel hadden gekregen op het Laageind. Bij de afslag van de tegenwoordige Lopensestraat naar de Termeidesteeg stonden en staan nog steeds 3 boerderijen dicht bij elkaar. Daar woonden wij: het gezin van Janus van Hout (alias de Gaast) met vrouw en kinderen. Daarnaast het gezin van Driek van Hout (de Gaast) en verder de familie Spanjers. Ook in die drie boerderijen huisden begin Oktober al verscheidene onderduikers, plus evacués uit Best. Verder waren daar later bij gekomen evacués uit Oirschot-dorp, waaronder vooral middenstanders uit de Rijkessluisstraat en begin Oirschotse Markt. Opvallend, maar toch begrijpelijk. Middenstanders kenden natuurlijk hun vaste klanten, ook die van achteraf. En bij een evacuatie wilden zij liefst niet al te ver van hun bedrijf af, zodat ze misschien de boel nog een beetje in de gaten

zouden kunnen houden. Daarom ook waren er soms van tevoren al afspraken gemaakt dat men bij een mogelijke noodsituatie bij een gezin op het Laageind terecht kon.

Zodoende waren onder de evacués een bakker, kruideniers, slaggers, kappers een eigenaar van een textielzaak enz. In oktober '44 moeten er volgens getuigen wel meer dan 150 personen in die drie boerderijen en gehuisvest zijn geweest. Nu is gehuisvest wel een zeer groot woord. Opgevangen is beter.

Overall waar maar enigszins ruimte was, sloepen en leefden mensen. Niet alleen het eigenlijke woongedeelte werd volop benut, maar ook de stal (de koeien liepen nog in de wei) de schuur, een leeg kippenhok of varkenshok, een bakhuis of andere bijgebouwtjes.

Hoe hebben al die verschillende families op een kluitje hun tijd doorgebracht?

Voor de moeders en de andere vrouwen waren er natuurlijk de kinderen om voor te zorgen en huishoudelijke taken waren er ook genoeg met zoveel tijdelijke bewoners.

Van de mannen gingen er overdag verscheidene regelmatig terug naar het dorp om te kijken hoe hun zaak er bijstond en om wat te werken. Bakker de Ouden bakte niet alleen brood op zijn evacuatieadres, maar dat deed hij ook bij andere bewoners in de buurt waar evacués waren. Dat kon ook, want bedenk wel dat bijna elke boerderij in die tijd nog zijn eigen ingebouwde bakoven had. De slaggers slachtten soms het vee, dat getroffen door een granaat of scherven daarvan, dood in de wei lag. In die tijd zijn er ook verscheidene schuilkelders gebouwd, rond de drie boerderijen. Wellicht een karwei voor de jonge mannen. Ook de oudere jeugd hoefde zich niet te vervelen. Op het land was nog werk genoeg. De aardappelen zaten immers nog in de grond en die moesten er hoognodig uit. Door al die oorlogsprikelen was er van het landbouwwerk niet veel terechtgekomen. En na de aardappelen volgden het rooien van de voederbieten. Het melken van de koeien zullen de boeren waarschijnlijk niet aan hun evacués toevertrouwd hebben.

En de kinderen? Die speelden door alle oorlogsprikelen heen, waarschijnlijk speelden ze wel oorlogje. Speelmaatjes genoeg.

Misschien denkt u dat er voedselschaarste was met zo'n groot aantal mensen, maar dat viel mee. Op een boerderij was men in die tijd nog deels zelfvoorzienend. Bovendien was er nu extra melk omdat die niet geleverd kon worden op het "romfebriek". De overschot kon "geboterd" worden of er kon kaas van gemaakt worden. Verder waren er eieren en het koren lag gemaaid en droog in de schuren. Het graan moest alleen gedorst en gemalen worden. Een werk wat anders pas in de winter gebeurde. En zoals boven vermeld: we hadden een bakker bij de hand. Ook aan vlees had men geen gebrek. Immers, zoals al gezegd, kwam het regelmatig voor dat er vee in de wei getroffen werd door granaatscherven. De slagers onder de evacués zorgden dan verder dat het vlees goed gebruikt werd. Mijn vader – (pardon! onze vader) beweerde altijd dat hij heel zijn leven niet zoveel vlees gegeten heeft als die laatste oorlogsmaand. Als je dan ook nog aan ons volksvoedsel de aardappelen denkt, weet je dat er eigenlijk geen honger geleden hoefde te worden.

Waar men zich – behalve over de oorlog - wel beslist zorgen over moest maken, was dat er een besmettelijke ziekte, zoals diaree, uit zou breken. Geen stromend water, geen w.c.'s met waterspoeling en closetpapier, maar drie plonspleeën gedeeld door zo'n 150 tot 170 personen. Dat zou wel eens voor moeilijkheden kunnen zorgen. In andere evacuatiegebieden is dat ook wel gebeurd.

En toen kwam 13 oktober. Dat was de dag dat er door de Duitsers een grote razzia werd gehouden omdat ze arbeidskrachten nodig hadden, die voor hen werkzaamheden moesten verrichten. Daar een deel van Oirschot verlaten was en er dus niks te halen viel, wisten ze nu zelfs het Laageind te vinden en Heerebeek.

Het trof dat er op dat moment juist iemand boven op het dak van ons huis zat, die de Duitsers aan zag komen en de mensen beneden kon waarschuwen op hun hoede te zijn, want dat er waarschijnlijk wat te gebeuren stond. Daaraan was het te danken dat enkele jonge mannen de razziadans ontsprongen, of het in ieder geval probeerden.

Sjef van Esch bijvoorbeeld had geluk. Hij was op tijd ons huis binnen gevlucht en toen hij niet vlug wist waarheen, in een bed diep onder de dekens gekropen. De Duitsers echter doorzochten in het

huis alle vertrekken en het was aan de tegenwoordigheid van geest van moeder den Ouden - die de Duitsers op hun zoektocht door het huis begeleidde - te danken, dat Sjef niet gesnapt werd. Toen zij de deur van de kamer, waar Sjef lag, opende en de verstekeling zag liggen, verklaarde zij doodgemoedereerd: "En hier slaapt grootmoeder". Waarop de Duitsers wel een snelle blik op de slapende figuur wierpen, maar genoeg namen met de uitleg van hun begeleidster. Zij wilden "grootmoeder" niet storen in haar slaapje.

Zijn broer Harrie had minder geluk. Hij was, zo gauw hij in de gaten kreeg, waar de Duitsers voor kwamen, de schuur in gelopen en had zich verstopt onder het stro dat op de dorsmachine lag. Toen de Duitsers echter met de bajonetten van hun geweer in dat stro begonnen te prikken, kwam hij 'wijselijk' maar voor de dag

Ook een grote pechvogel bij de razzia was neef en buurjongen Martte. Hij was juist appels aan het plukken in hun boomgaard achter het huis en hoorde het tumult waarmee de razzia gepaard ging. Natuurlijk wilde hij weten wat er toch aan de hand was. Nieuwsgierig kwam hij de boomgaard uitgelopen, waarop hij meteen door de Duitsers ingelijfd werd. Die hadden klaarblijkelijk een goede vangst op het Laageind, bestaande uit zonen van evacués en van bewoners uit de buurt. Martte herinnerde zich dat ze in de Lekstraat (nu Lopensestraat) met zo'n 14 tot 19 jongemannen braaf voor één Duitser met een geweer uitliepen en niemand iets deed, terwijl ze hem best met z'n allen zijn geweer af hadden kunnen nemen en kunnen ontsnappen. Door die ene gewapende Duitser werden ze naar de Stratense school gedirigeerd en daar afgeleverd. Hier kwamen ze al gauw tot de ontdekking dat zij niet de enige opgepakte dwangarbeiders waren. De hele school, die gevorderd was door de Duitsers, zat vol lotgenoten. Door middel van een tolk werd duidelijk gemaakt wat er van hen verwacht werd. Ze zouden voor de Duitsers moeten werken en in ruil daarvoor zouden ze geld en eten krijgen. Dat werk bestond uit hout kappen en schuilkelders maken, (voor de Duitsers natuurlijk) bomen omkappen om zodoende een vrij schootsveld te krijgen richting Best en meer van die karweitjes. Als er iemand ontsnapte - zo werd gewaarschuwd - en weer gegrepen werd, zou hij doodgeschoten worden. Werde de ontsnapte niet meer gegrepen, dan zouden er

twee andere slachtoffers vallen. Toch zijn er enkele jongens - vooral op het laatst - in de chaos ontsnapt zonder dat er represailles volgden. Er volgden zelfs geen straf toen enkele jongens zich wat pesterijen tegen de vijand veroorloofden om de zaak een beetje te saboteren.

Zo vroeg een Duitse soldaat op een dag aan de Oirschotse jongens of er iemand onder hen was die kon "haarschneiden". Iemand van de dwang arbeiders meldde zich. De Duitse klant ging op een stoel zitten en de Oirschottenaar begon aan zijn werk. Met zo'n ouderwets knijp- knipmachientje knipte hij hem een prachtige kachelring in zijn haar. Toen het Duitse slachtoffer in de spiegel keek en het resultaat beschouwde, was hij ontzettend woest, maar de 'onschuldige' kapper hield vol dat dit kapsel hier in de mode was. De Oirschotse toeschouwers hielden hun hart vast, maar de Duitse maten van het 'verknipte' slachtoffer vonden het duidelijk ook een geslaagde grap.

Een ander geval:

Elke morgen vertrokken de dwangarbeiders in groepen onder begeleiding van enkele Duitsers naar hun dagtaak De jonge Frans Roefs uit Straten, ondergedoken in zijn eigen huis, zag ze elke morgen, door de dakpannen op de schelft, langskomen. Een groep bleef telkens achter bij de school om te 'korveeën'. Tot die korveediensten behoorden ook het leegscheppen van de w.c.'s en hun beerputten . Immers de 4 w.c.'s van de school (zonder spoeling) konden zoveel afval ineens niet verwerken. Ze raakten verstopt en liepen over. Op een morgen was iemand van de geronselde bezig met dat karweitje. De onwelriekende troep werd op een kruiwagen geschept om buiten in de schooltuin gelost te worden. Maar daarbij moest hij langs de schuilkelders waar de Duitsers zelf de nacht doorbrachten, soms in gezelschap van bepaalde vrouwen. En toen onze korveeër naar buiten kwam, kieperde hij per ongeluk-expres 'n hele kruiwagen vol stront zo'n schuilkelder in, waardoor het damesbezoek flink onder de stront kwam te zitten. Ja, toen was de korveeploeg toch wel bang dat dit als sabotage beschouwd zou worden. Maar dat viel mee. De meeste Duitsers vonden het stiekem zelf ook wel geslaagd.

1944, kijken naar geallieerde vliegtuigen

In de loop van oktober verplaatste de achterhoede van het front zich tot op het Laageind.

Op een dag , op 21 of 22 oktober, werden er bij de drie bewuste boerderijen drie stukken afweergeschut geplaatst. Allemaal gericht op strategische punten in Best. De evacués moesten vertrekken om plaats te maken voor de Duitsers. Ons huis werd in beslag genomen, waarop een hoge pief van het Duitse leger er zijn intrek nam. Zelfs ons moeder moest met haar zeven kinderen (allemaal onder de tien jaar, en nummer acht op komst), het huis uit. Alleen onze vader mocht blijven om het vee te verzorgen. Driek Veraa moest blijven. Hij werd gedwongen om met (ons) paard en kar munitie voor de Duitsers te vervoeren en zijn vrouw Frieda werd verplicht huishoudelijke karweitjes voor de Duitsers op te knappen.

Bij de buurman moesten ook alle evacués hun opvang adres verlaten. Het gezin zelf mocht blijven en werd met rust gelaten. Dat lag aan het feit dat een zoon al een tijd ziek in bed lag en de bezetters waren als de dood voor een besmettelijk ziekte onder hun manschappen.

Ook bij buurman Spanjers moesten de meeste bewoners en tijdelijke bewoners het huis verlaten, maar enkelen mochten blijven.

Waar trokken al die verdreven gezinnen naar toe?

De meeste Bestse families die hun boeltje voor de tweede keer moesten pakken, trokken weer verder naar het Noorden of het Westen, weg van het front. Ze zijn vooral terecht gekomen in Haaren, Esch of Moergestel, waar sommigen nog van dichtbij door gevechten benauwde tijden meegemaakt hebben, voor ze weer naar hun eigen huis konden

Maar anderen, zoals Oirschotse middenstanders trokken richting Oirschot en hebben daar een paar dagen onderdak gevonden in de tegenwoordige Schansstraat. Immers de bewoners van die straat hebben nooit hun huis uit gehoeven. Ook ons moeder, die niet wist waar met haar zeven kinderen heen te gaan, trok ten einde raad richting de Notel, waar haar moeder toen nog woonde. Daar kwam ze in een overvol huis terecht. Maar gelukkig heeft dat maar een paar dagen geduurd.. 24 oktober 1944 was Oirschot officieel vrij.

Mijn laatste vraag aan al de mensen die hun oorlogsherinneringen voor mij opgehaald hebben, was: Hebben jullie gefeest bij de bevrijding en bij de terugkeer op je eigen stek? Zoals je dat steeds ziet op beelden op de televisie”. Op dat van een enkeling na, die er met zijn familie ’ne goeie ‘snevel’ opgevat had, was het antwoord steevast : “Nee!. We moesten flink aanpakken, poetsen en ruimen, want het was een troep in huis”. Veel van de leegstaande huizen hadden inwoning gehad van Duitsers en die hadden soms een verschrikkelijke troep achtergelaten. In enkele huizen lag stro en hooi, tot zelfs in het woongedeelte, waar het bloed nog aan zat. Daar hadden beslist gewonde soldaten gelegen. Meestal waren kasten opengebrosen en overhoop gehaald of alles eruit getrokken. In andere huizen was de voedselvoorraad en vooral de weckvoorraad uit de kelder aangesproken door de bezetters. Een gezin vond bij thuiskomst de hond niet in de pot, maar in de kleerkast, terwijl hij zich tegoed deed aan de resten van een half opgegeten, pas geslacht varken. Bijna overal werd bij thuiskomst een verschrikkelijke bende aangetroffen. Ook was er in de buurt kapot en/of gevaarlijk oorlogsmateriaal achtergebleven.

Bij verschillende mensen zaten de aardappels nog in de grond en de voederbieten moesten ook hoognodig gerooid worden.

Kortom er werd in Straten niet gefeest op de bevrijding van Oirschot, maar hard gewerkt. AlhoewelAlhoewel

Bij ons thuis, waren op de laatste dag de Duitsers het huis uit en weg getrokken met medeneming van al hun oorlogsmateriaal (op een paar versleten helmen na, die nog jaren als pot voor het kippenvoer gebruikt zijn). Toen er geen Duitsers meer door de straat trokken, dachten de drie achterblijvers – onze vader, Driek Veraa en zijn vrouw Frieda - zich die avond bevrijd. Geen Duitser meer te zien. Eindelijk vrij.. En dat moest gevierd worden in de vorm van goei, lekker eten. Dus werd het laatste restje gerookte varkensham – speciaal bewaard voor deze gelegenheid – uit de schouw gehaald. Een goeie pot koffie gezet van echte koffiebonen en het feestmaal ter ere van de bevrijding kon beginnen.

Maar amper zaten ze aan de bevrijdingsdis of daar kwamen met veel kabaal, een paar zatte gewapende Duitsers door de achterdeur binnenvallen. Strontzat, zoals Driek Veraa, die me het verhaal vertelde, het uitdrukte. Waren nuchtere Duitsers met geladen geweren al iets waar voor je aan de kant ging, zatte Duitsers met geweren in hun handen die dreigend hun kant uitwezen, waren levensgevaarlijk. Dus vlogen ze alle drie - ontzettend geschrokken – van hun stoelen, die prompt in gebruik werden genomen door de Duitsers. Driek vertelde, al die 4 jaren van de oorlog niet zo'n schrik te hebben gehad dan die avond. En ondertussen verdween al het lekkere bevrijdingseten onder de ogen van de geschrokken eigenaars in de magen van de 'moffen'.. Zodoende hebben enkele zatte Duitsers op het Laageind wel de bevrijding van Oirschot gevierd.

Of ze na het eten bedankt hebben, is me niet verteld.

Cl. van Esch-van Hout,

Met dank aan alle vertellers.

MUSEUMSCHATTEN

Wij zitten er warmpjes bij in het museum, misschien niet alleen letterlijk maar zeker wel natuurlijk, want boven op onze mooie zolder staat een grote verzameling kruiken, beddenpannen, stoven en ander verwarmingsmateriaal voor koude winters.

Deze verzameling hebben we te danken aan dhr. Antoon van Hedel die al op 15 jarige leeftijd begon met verzamelen, en vooral het thema vuur, licht en warmte had zijn aandacht.

Uit respect voor de vakkundigheid van de makers en door de moderne alternatieven kregen deze spullen grote waarde.

Een mens brengt ongeveer een derde van zijn leven in bed door en het is wel aangenaam als het dan lekker warm is. Van oudsher heeft men er van alles op bedacht om zo warm en gerieflijk mogelijk te slapen.

In de 16^e eeuw was er al sprake van een “stenen”kruik , een in het vuur verwarmde steen , die in bed gelegd werd. Later in de 18^e eeuw gebruikte men de beddenpan en de stenen kruik met heet water gevuld. De eerste tinnen kruik dateert van ca. 1750, gevolgd door koperen en messing kruiken in de 19^e eeuw.

De kruiken werden gemaakt door tingieters, koperslagers en pottenbakkers, maar ze werden ook gemaakt van granaathulzen en landmijnschotels. Ze waren rond- fles- ovaal- bolvormig of plat.

Maar niet alleen in bed werden middelen gebruikt om warme voeten of handen te krijgen ook de voetstoof , buikkruiken, mofkruiken, rijtuigkruiken waren middelen om het leven in de koude winters wat aangener te maken.

De beddenpan bestaat uit een platronde meestal koperen bak met scharnierend deksel met ventilatiegaatjes. Aan deze pan is een lange houten of metalen steel bevestigd. De pan kan gevuld

worden met hete stenen, heet water of gloeiende kooltjes. Deze hete pan werd tussen de lakens geschoven om het bed voor te verwarmen. Voor de tinnen en koperen kruiken hebben de ouderen onder ons nog kruikenzakken gemaakt op school tijdens de handwerkles, en later maakten we gehaakte kruikenzakken voor onze kleinkinderen.

Door de voeten op een voetstoof te zetten werd voorkomen dat de koude tocht, die meestal onder de spleten van de deuren doorkwam, de voeten veranderden in een ijsklomp.

Maar nog aangenamer was het om een vuurtest in de stoof te zetten en dan de lange rokken er over om zo de voeten en benen te warmen. Hadden ook toen al alleen de vrouwen koude voeten?

Een vuurtest had de vorm van een vierkante kom met pootjes en een oor. Hierin deed men hete kooltjes. De vuurtest werd ook mee naar de kerk genomen om daar behalve geestelijke kracht ook aangename warmte op te doen.

Een buikkruik had een halfronde vorm met op de zijkant twee ogen waar een riem kon worden doorgehaald. Nadat de kruik met heet water was gevuld kon deze rond de buik worden gedragen. Ik denk dat dit heel aangenaam was bij buikpijn en andere ongemakken.

Een moffenkruikje werd door de dames in de mof gedragen die meestal van bont gemaakt was, dit kon konijnenbont maar natuurlijk ook een dure bontsoort zijn. Het gaf een chique uitstraling samen met hoed en eventueel nog een vos compleet met het kopje op de rug.

In het museum is ook een soort klompkruik te zien. Het is een koperen uitvoering in de vorm van aan elkaar gemaakte holle klompen waar, nadat deze gevuld zijn met warm water, de voeten in kunnen worden gezet.

Ook zijn er elektrische verhitte kruiken en kruiken met zand en geleivulling.

Nu de huizen beter verwarmd zijn en we 's avonds geen ijs meer op de dekens zien worden er ook steeds minder kruiken gebruikt en dan nog meestal in een andere vorm zoals kersenpit en tarwe kussentjes die we even in de magnetron opwarmen.

Het leven is nu wel wat aangenamer maar het is de moeite waard om een keer binnen te lopen en met familie of vrienden herinneringen op te halen aan winters die in onze herinnering steeds kouder worden.

Nelly van Kessel

Bronvermelding; via internet
Museum Kennermerland
Verzamelaar Aad Kok.
Wikipedia

OIRSCHOTS PATRIMONIUM IN DE WIJDE WERELD I Het grafmonument voor Christiaan van der Ameijden in Rome

In een vorig nummer van *Van den Herd* (jaargang 19 (2012), nr. 2, p. 3-13) heb ik gesproken over verschillende verbanden tussen Rome en Oirschot, over enkele Romeinse invloeden die in Oirschot te vinden zijn en over enkele Oirschottenaren die in Rome actief zijn geweest. De meest prominente van deze is en blijft Christiaan van der Ameijden, de laatste pauselijke zanger en componist uit de Lage Landen in pauselijke dienst. Hij vormt daarmee het sluitstuk van een eerbiedwaardige traditie die Rome met onze contreien verbindt. In de 15de en 16de eeuw waren de Nederlanden (en daar bedoel ik de volledige Benelux mee, inclusief de Noord-Franse departementen Nord en Pas de Calais) in heel Europa toonaangevend wat de muziek betrof. Vanaf 1600 zou Italië die rol overnemen en een eeuw later de Duitse landen. Ook het pauselijke privé-koor (vanaf het einde van de 15de eeuw de Sixtijnse kapel genoemd) telde verschillende prominente zangers en componisten uit ons gebied, zoals Guillaume Dufay en Josquin Desprez in de 15de eeuw. In de tweede helft van de 16de eeuw begon deze stroom op te drogen en waren nog enkel Ghisilinus Danckert uit het Zeeuwse Tholen en Johannes Mont uit Aken lid van deze *Cappella Sistina*, tot in 1563 onze Oirschotse Christiaan toetrad.

Christiaan behoorde tot de bekende patricische Oirschotse familie Van der Ameijden, aan wie ook de Dirk van Ameydenstraat nog herinnert, en werd vermoedelijk geboren in het pand dat nu bekendstaat als Nieuwstraat 5. Zijn geboortejaar is niet bekend, maar zal rond 1535 te situeren zijn. Christiaan moet al vroeg naar Rome zijn getrokken, waar hij op 5 september 1563 verzocht tot de *Cappella Sistina* te worden toegelaten. Op 7 september werd hij inderdaad aanvaard, en dat zonder het eigenlijk vereiste examen af te leggen. Van nu af zou hij een prominent lid van dit koor zijn en er tal van functies uitoefenen. Tegelijk zou hij zich integreren in de ‘Nederlandse’ kolonie in Rome, die toen samen met wat wij nu ‘Duitsers’ noemen (maar dit zijn allebei moderne begrippen!) samenkwam in

het Campo Santo Teutonico (naast de Sint-Pieter) en in de S. Maria dell'Anima, de eigenlijke kerk van de kolonie uit het Heilige Roomse Rijk (zoals dat toen heette) in Rome. Deze kerk ligt net ten noordwesten van de bekende Piazza Navona en bevat o.m. ook het graf van de enige paus uit onze landen, Adrianus VI (paus van 1522 tot 1523). De Mierlose kardinaal Willem van Enckenvoirt (1464-1534) heeft in deze kerk ook overal zijn sporen nagelaten (beschrijving van de Barbara- of Brabantse kapel met zijn portret, zijn grafmonument, het monument voor Adrianus VI en het hoofdaltaar). Christiaan van der Ameijden werd in 1574 lid van de broederschap van de S. Maria dell'Anima en zetelde vanaf 1583 in de beheerraad. Vier keer was hij *provisor* of het hoofd van het dagelijks bestuur. Toen Christiaan van der Ameijden op 20 november 1605 in zijn huis aan de Via de'Condotti overleed (nu een peperdure winkelstraat), was de stichting van de Anima zijn voornaamste erfgenaam. Hij werd ook in de kerk begraven en de broederschap besliste eveneens een grafmonument voor hem op te richten. Dit monument bestaat nog steeds.

Wie de kerk door de tegenwoordige ingang via een zijportaal in de voorgevel betreedt en linksaf langs die zijgevel loopt, vindt in de hoek tussen de eerste linkerzijkapel, toegewijd aan de H. Lambertus, en het linkerzijportaal twee grafmonumenten. Het onderste is voor Caspar Cornelis uit Middelburg, het bovenste is dat voor Christiaan van der Ameijden. Het monument bestaat uit een zwartmarmeren plaat met Latijns opschrift, geplaatst in een vroegbarokke *aedicula* ('huisje') met twee Ionische zuilen in groen marmer en een gebroken tympanon (driehoekig veld) als bekroning. Boven het opschrift bevindt zich een gevleugeld engelenhoofdje, terwijl onder het wapen van de familie Van der Ameijden (van zilver met twee palen van sabel (zwart)) het monument afsluit.

Voor we de tekst gaan bekijken, wil ik toch op twee dingen wijzen. Ten eerste bevindt het monument zich op dit moment aan de andere kant van de plaats waar Christiaan eigenlijk begraven is. We weten uit de archieven dat zijn lichaam in de Pietàkapel werd neergelegd, de vierde rechterzijkapel vanaf de voorgevel gerekend en de dichtst bij het koor gelegen kapel aan de rechterkant. In deze kapel staat een kopie van het bekende beeld van de Pietà van Michelangelo, maar iets minder geslaagd en meer gedrongen. De Anima heeft ver-

scheidene restauraties ondergaan en deze gingen meestal gepaard met een herschikking van de voorhanden monumenten. Zo verhuisde het grafmonument voor kardinaal Willem van Enckenvoirt dat aanvankelijk tegenover het monument voor paus Adrianus VI stond, naar de binnenkant van de voorgevel (nu tussen hoofdportaal en linkerzijportaal, vlak bij het monument voor Christiaan dus). Vermoedelijk is dus ook het monument voor Christiaan van plaats veranderd, maar dat is moeilijker precies na te gaan. Tweede opmerking: het gaat hier niet om een grafplaat in eigenlijke zin. In de Anima bevinden zich nauwelijks individuele graven. De meeste lichamen werden in een gemeenschappelijke grafkelder onder de kerk gelegd. Het monument voor Christiaan heeft nooit als grafsteen gediend, het was een herdenkingsmonument dat tegen de wand moest hangen.

Nu de tekst. Ik vrees dat ik verplicht ben om deze eerst in het Latijn te geven, en wel zoals hij op de steen te vinden is, in Romeinse kapitalen of hoofdletters:

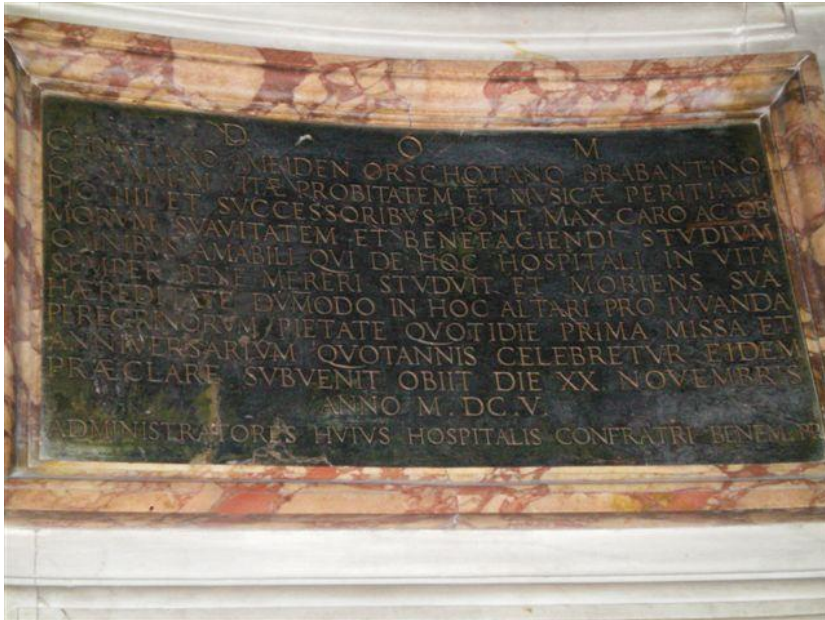
D O M

CHRISTIANO AMEIDEN ORSCHOTANO BRABANTINO
OB SUMMAM VITAE PROBITATEM ET MUSICAE PERITIAM
PIO III. ET SVCESSORIBVS PONT. MAX. CARO AC OB
MORVM SVAVITATEM ET BENEFACIENDI STVDIVM
OMNIBVS AMABILI QVI DE HOC HOSPITALI IN VITA
SEMPER BENE MERERI STVDVIT ET MORIENS SVA
HAEREDITATE DVMMODO IN HOC ALTARI PRO IVVANDA
PEREGRINORVM PIETATE QVOTIDIE PRIMA MISSA ET
ANNIVERSARIVM QVOTANNIS CELEBRETVR EIDEM
PRAECLARE SVBVENIT OBIIT DIE XX. NOVEMBRIS
ANNO M.DC.V.
ADMINISTRATORES HVIVS HOSPITALIS CONFRATRI
BENEM. PP.

In vertaling:

D O M

*Voor Christiaan van der Ameijden uit Oirschot in Brabant
Die vanwege zijn hoogste deugdzaamheid en kennis van de muziek
Aan paus Pius IV en zijn opvolgers dierbaar was en die vanwege
De aangenaamheid van zijn manieren en zijn ijver om goed te doen
Bij iedereen geliefd was, die ten aanzien van dit hospitaal tijdens
zijn leven
Altijd probeerde verdienstelijk te zijn en die bij zijn dood door zijn
Erfenis, op voorwaarde dat op dit altaar om de vroomheid
Van de pelgrims behulpzaam te zijn elke dag de eerste mis en
Elk jaar een jaargetijde zal worden opgedragen, aan hetzelfde (hos-
pitaal)
Op schitterende wijze te hulp kwam, die stierf op 20 november
1605
Hebben de beheerders van dit hospitaal voor hun verdienstelijke
medebroeder dit (monument) opgericht.*

Ik weet dat de vertaling niet vloeiend is, maar zo geeft ze tenminste zo getrouw mogelijk regel voor regel de Latijnse tekst weer. De letters D O M (afkorting van *Deo Optimo Maximo* ‘voor de beste en grootste God’) staan op heel wat grafchriften en heb ik daarom onvertaald gelaten. Tussen haakjes () staat wat in de vertaling voor het goed begrip is toegevoegd, maar in het Latijn ontbreekt.

Deze tekst leert ons verscheidene dingen. Op de eerste plaats werd het monument opgericht door de beheerders van de broederschap. De Anima was geen parochiekerk, maar de zetel van een broederschap van buitenlanders die mensen uit het hele oude Heilige Roomse Rijk groepeerde (het tegenwoordige Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Nederland, België, Luxemburg, Tsjechië en Polen). Die broederschap onderhield ook een gasthuis (in de oorspronkelijke betekenis van opvangplaats voor pelgrims, zoals ook Sint-Joris dat in het begin was: heel opvallend spreken de statuten van een andere broederschap, S. Giuliano dei Fiamminghi, dus van de Vlamingen,

uit 1444 ook van een *beiaert*, net zoals Huize de Beyert in Oirschot voor de opvang van pelgrims diende). De tekst spreekt geregeld over *dit hospitaal*: dat heeft dus betrekking op dat gasthuis dat aan de kerk verbonden was. Zoals al gezegd, had Christiaan in die broederschap een voorname rol gespeeld (in de tekst: *die ten aanzien van dit hospitaal tijdens zijn leven altijd probeerde verdienstelijk te zijn*) en de broederschap was zijn voornaamste erfgenaam (in de tekst: *en die bij zijn dood door zijn erfenis ... aan hetzelfde op schitterende wijze te hulp kwam*). Die erfenis was echter aan een bepaalde voorwaarde verbonden: er moest op *dit altaar* (bedoeld is natuurlijk het altaar van de kapel waar Christiaan eigenlijk begraven was, dus dat van de Pietà-kapel) elke dag de eerste mis worden gelezen en bovendien nog het jaargetijde worden gevierd. Dit expliciet vermelden van deze verplichtingen is eerder ongewoon: op de meeste grafmonumenten in de Anima vinden we zo'n bepaling niet. Het opschrift onderstreept dus nadrukkelijk het belang van Christiaan voor de broederschap en de liturgische verplichting die uit zijn erfenis voortvloeide.

Op de tweede plaats leert dit opschrift ons verschillende andere dingen over Christiaan, zoals zijn sterfdatum (maar geen enkele aanduiding over geboortejaar of leeftijd) en het feit dat hij uit Oirschot kwam. Dat laatste is belangrijk want (afgezien van Christiaans testament) is dat het enige bewijs dat hij inderdaad in Oirschot geboren is. In andere documenten wordt Christiaan altijd betiteld als *Leodicensis* 'afkomstig uit (het bisdom) Luik', *Flander* 'afkomstig uit de (Zuidelijke) Nederlanden' of *Buscoducensis* 'afkomstig uit Den Bosch (of omgeving)'. In het verre Rome bediende men zich uiteraard van aanduidingen die de mensen daar iets zeiden en hoewel iedereen in Oirschot weet waar Oirschot ligt, is dat in Rome niet het geval. Op heel wat (graf)monumenten wordt dan ook niet de eigenlijke geboorteplaats aangeduid, maar de streek. Zo worden verschillende personen uit het tegenwoordige Belgisch-Limburg als *Leodicensis* aangeduid, omdat dat gebied toen tot het bisdom Luik hoorde: dat geldt voor Cornelius Motmans uit Tongeren en Johannes Emericx uit Bilzen. Op het monument voor Willem van Enckenvoirt leest men *Brabantino* 'Brabander', evenals op het monument voor bisschop Johannes Coppis. Enkel bij de grote steden als Antwerpen,

Brussel en Leuven wordt de stad zelf aangeduid, want deze was voldoende bekend. En dus bij Oirschot... Vanuit deze context bekeken zegt dat niet zozeer iets over het belang van Oirschot in deze periode (dat toch gerelativeerd moet worden op Europees vlak), als wel over het feit dat Oirschottenaren zelf altijd hebben gedacht en gevonden dat Oirschot belangrijk was (wat niet hetzelfde is). Eenzelfde soort eigeengevoel vindt men ook op de bedelbrief die een zekere Johannes Martini (of Maarten) in 1587 aan de Anima richtte en waarin hij zich betitelde als *Giovanni Martino da Orschodt Brabantese essendo povero pelegrino* ‘Johannes Maarten arme pelgrim uit Oirschot in Brabant’ (zie mijn artikeltje ‘Een onbekende Oirschotse pelgrim in Rome’, in *Van den Herd*, 7 (2000), p. 20-24).

Het derde en laatste punt dat een opmerking verdient, is de vermelding van paus Pius IV. Van der Ameijdens eigenlijke carrière wordt nauwelijks vermeld, het opschrift gaat eigenlijk enkel over zijn verdiensten voor de broederschap, maar men kon er toch niet omheen te vermelden dat hij een bijzondere gunst genoot bij paus Pius IV (paus van 1559 tot 1563). Christiaan heeft onder verschillende pausen gediend: Pius IV, Pius V (1566-1572), Gregorius XIII (1572-1585), Sixtus V (1585-1590) en Clemens VIII (1592-1605) om enkel de belangrijkste de noemen. Waarom wordt dan enkel Pius IV genoemd? In veel opschriften zal men juist de nadruk leggen op het feit dat de overledene in de gunst stond van verschillende pausen, maar in dit opschrift is dat dus anders. Deze vraag brengt ons in een van de meest mysterieuze kwesties rond Christiaan van der Ameijden. Toen hij zich kandidaat stelde voor de *Cappella Sistina* was er net een nieuw reglement van kracht dat nieuwe zangers een examen moesten afleggen om te verhinderen dat de bescherming of aanbeveling van een of andere kardinaal volstond. Dat zou namelijk een negatieve uitwerking kunnen hebben op de kwaliteit van het koor. Christiaan heeft dat examen nooit afgelegd, hij kwam met een *motu proprio*, een ‘eigenhandig’ schrijven. Van wie wordt er niet bij gezegd, maar meestal duidt de term *motu proprio* op een schrijven van de paus, in dit geval dus Pius IV. De *cappella* moest er even over beraadslagen en wilde inlichtingen inwinnen of het inderdaad de wens van de paus was dat Christiaan tot het ensemble toetrad. Toen

dat in orde bleek te zijn, werd hij op 7 september 1563 toegelaten. Twee jaar later herhaalde zich dit scenario. Op 17 september 1563 werd er in de *cappella* een besluit van een kardinaalscommissie bekendgemaakt. Deze kardinalen (onder wie de H. Carolus Borromeus) hadden de verschillende zangers ‘getest’ op hun muzikale en andere kwaliteiten, in een streven naar kwaliteitsverbetering. De gevolgen waren desastreus: op die 17de september werden dertien zangers ontslagen, onder wie ook onze Christiaan die een wat zwakke stem had. Vier dagen later, op 21 september, stond Christiaan echter weer op de stoep, met een brief vanuit de hoogste kringen. Ook al is het niet duidelijk wie de auteur van die brief was (de tekst in de archieven is zwaar toegetakeld door inktvraat), het is wel duidelijk dat Pius IV, als hij niet achter de brief zelf zat, er tenminste zijn expliciete goedkeuring aan had verleend. Met andere woorden: zonder juist Pius IV zou Christiaan nooit zijn muzikale carrière in de *Sistina* hebben kunnen uitbouwen. Tot zover is het nog te volgen, maar intrigerender is de vraag: hoe kwam Christiaan aan die pauselijke gunst? Wij weten maar één ding over zijn leven voor september 1563 (buiten zijn Oirschotse afkomst), nl. dat hij een madrigaal geschreven heeft dat in een bundel met werk van een andere componist, Orlando Lasso uit Bergen (of Mons, in Henegouwen, België), gedrukt was, juist in 1563. Een madrigaal is een wereldlijk lied op Italiaanse tekst (in dit geval gaat het om een gedicht van Pietro Bembo *Quel dolce suon*). Maar is dat voldoende om de aandacht van de paus te trekken? De familie Van der Ameijden was in Oirschot een vooraanstaande familie, maar het was geen adellijk geslacht. Er waren wel andere leden van dezelfde familie in Rome actief, zoals we weten, maar opnieuw stelt zich de vraag: was dit voldoende? Voorlopig moet ik het antwoord nog altijd schuldig blijven...

Onmiddellijk na het concert ter herdenking van de 400ste sterfdag van Christiaan van der Ameijden (Oirschot, Sint-Petruskerk, 20 november 2005) is het plan ontstaan om een kopie of afgietsel van de grafplaat in de Oirschotse Sint-Petrus te hangen, maar ik weet niet hoe het op het moment met dit project gesteld is. In ieder geval blijft het grafmonument voor Christiaan van der Ameijden het bijzonder-

ste Oirschotse monument in de Eeuwige Stad en geen enkele Oirschotse bezoeker in Rome zou een bezoek aan de S. Maria dell'Anima met dit monument mogen overslaan. Helaas hangt het monument een beetje verscholen in een hoek en is het opschrift niet altijd duidelijk te lezen. Maar wie de moeite doet en door het bewegen van het hoofd het licht wat laat spelen, kan toch een glimp opvangen van de woorden *Christiano Ameiden Orschotano Brabantino*. En elke keer als ik in Rome Christiaan even goedendag ga zeggen (en dat is voor mij toch een 'sociale verplichting', even iets van het 'thuisfront'), dan treft mij weer hoe vreemd het eigenlijk is, in deze stad der steden, waar de hele wereld al eeuwen samenkomt, nu net ook weer een monument voor een Oirschotenaar te vinden. Wat dat betreft, ken ik in heel Rome geen 'vreemder' woord dan in het opschrift voor Christiaan van der Ameijden: *Orschotano*.

Zie voor meer details over Christiaan van der Ameijden: Michiel Verweij, *Een Oirschotenaar in Rome. Biografie van Christiaan van der Ameijden († 1605), pauselijk zanger en componist* ('s-Hertogenbosch: Noordbrabants genootschap, 2005).

Michiel Verweij

LEUKE WISSEWASJES OP RIJM

Ditmaal wil ik het over een andere boeg gooien, een keer een andere koers varen. Verandering van spijs doet eten. Nu niet een Oirschots verhaal maar versjes als tussendoortje. Aardige kleine puntgedichtjes en soms iets anders, iets uitgebreider, maar veelal wel geestig en gevat. Volkse, Brabantse kwaliteit, bescheiden meestal. Het is trouwens maar een kleine greep uit mijn voorraad.

Ondanks de benaming 'kinderversjes' zijn er juweeltjes bij.

Een aftelrijmpje: Iene miene mutte, tien pond grutte,
Tien pond kaas, jij bent de baas.

's Avonds als ik slapen ga
volgen mij veertien engeltjes na.
Twee aan mijn hoofdeind,
twee aan mijn voeteneind,
twee aan mijn linkerzij,
twee aan mijn rechterzij,
twee die mij dekken,
twee die mij wekken,
twee die mij wijzen
naar 's hemels paradijzen.
Het hemels paradijs is open gegaan,
er zijn veertien engeltjes binnengegaan.
Engeltjes, wek me niet te vroeg of niet te laat
maar als 't klokje half zeven slaat!

Een volgende is 'vrijerij', 'minnerij' en wat dies meer zij:
Een kermismeidje was nog niet het ware
maar meer een schuchter, allereerst begin
van handje geven en van tere min,
omzichtig strelen door haar zachte haren.
En als het meezat kwam de eerste zoen;
niet al te traag en zonder veel gezeur.
Dan dreef er plots een zweem van rozengeur
door die gewijde zondag-achternoen

Afscheid

De achterkeuken was het klein domein
waar men elkaar eens ongestoord kon kussen
al kwam er keer op keer wel weer iets tussen
omdat er toevallig iemand dáár moest zijn.
Daar men, verliefd, graag aan elkaar zit
maar dan wel vrij, bij voorkeur onbespied
Waardeert men het ten ene male niet
als er een langs moet met de kolenkit.

Vrome en andere ontboezemingen, bijvoorbeeld: over het brood werd een kruisje gemaakt voordat men het aansneed met de tekst:

Gezegend en gebenedijd
Die ervan eet en die het snijdt.

- 't Stond daar zó-mèr langs de weg,
Zo'n simpel klein kapelleke.
De mense stopten mee en dan
En baden daer 'n wèlleke.
- Onze Lieve Vrouwkes op de schouwkes
Van ons Brabant,
van ons braaf land,
Bidt voor mijn vrinden
en die mij beminden.
- In het Brabantse gewest
Staan de risico's van het leven
Soms zelfs op de trein geschreven:
'Deze trein stopt niet te Best'.
Maar ook bussen zijn een flop.
Ik zie vaak autobussen rijden
Die men beter kan vermijden.
't Woordje 'Hapert' staat erop.

Tot slot: Daar is een tijd van komen
Daar is een tijd van gaan.
Dat hebt ge meer vernomen,
Maar hebt ge 't ook verstaan?

Ik eindig met de pen, maar niet met het hart.
'Hart' is een lieflijk woord. Dat is deze keer het laatste woord. Ik heb dit alles geschreven 'van ganser harte'.

Feestdag H. Wilfridus, 12 oktober 2012.
Theo van de Loo, de Oude

AANVULLINGEN ALTAAR VAN DE H. BARBARA

Eerder besprak ik het altaar van de H. Barbara in jaargang 18 nr.1. Daarin heb ik op pag. 28 gezegd dat ik (nog) niet wist hoe de zaak rond de betaling van de tienden van de Helle-akker was afgelopen. Inmiddels heb ik die gevonden:

De uitspraak was in het voordeel van het kapittel: Philips IV als hertog van Brabant mandateerde de eerste deurwaarder van de Raad van Brabant om het kapittel te herstellen in zijn recht op de tiende van een stukje land, genoemd de Helle in herdgang Kerkhof, toebehorend aan de rector van het beneficie van St. Barbara. Hierop was inbreuk gepleegd door Hendrik Bartels van Gestel.

In de tijd dat dit speelde was Henrick van der Ameijden rector van het altaar van St. Barbara van de tweede Fundatie in de St. Peterskerk. Enkele jaren vóór deze uitspraak had hij zijn broer Daniel en zijn oom Aert Henriks gemachtigd om samen en hoofdelijk namens hem al zijn rentes en pachten te innen, zowel vervallen vorderingen als toekomstige. Hij vermeldde daarbij ook dat de gemachtigden hierbij rechtsmiddelen mochten gebruiken en *‘zij moeten alles doen hetgeen hij zelf ook gedaan zou hebben’*.

Enkel maanden na de stichting van het tweede beneficie (1490-1491) kreeg Zander Pieck de opdracht *‘te maecken eene tafel gestoffeert met beelden der gulden van Sunte Barbaren inder kercken collegiaal van Sunte Peters inder Vrijheijt van Oerscot ende die opten altaer van Sunte Barbaren te leveren, staende opten Sonnendach voir onser liever Vrouwendach assumptionis naest comende`*.

Deze opdracht d.d. 26 maart 1491 was afkomstig van meester Arnt vander Meijden (zoon van de stichter van de beneficies) namens het St. Barbara-gilde. Woutgher Geritss bekende bij die gelegenheid 18 rijngulden van mr. Arnt vander Meijden ontvangen te hebben *‘tot behoef van Zander’* en beloofde dat die zouden worden teruggegeven aan het gilde als het altaar niet op de afgesproken datum klaar was, dus de zondag vóór Maria Hemelvaart op 15 augustus.

Het betreft hier dus een opdracht van het Barbara-gilde aan de timmerman Woutgher, die een altaar moest maken en met goedkeuring van het gilde, het retabel, ofwel het altaarstuk, met afbeelding[en] van St. Barbara liet maken door Zander Pieck.

Veel ben ik niet te weten kunnen komen over deze man. In 1484 werd de overdracht beschreven van een stuk land in Maren door Zander /Sander Pieck. Hij verkocht toen land aan Arnold Weilhuisen ten behoeve van het klooster St. Catharina in Heusden. Uit deze akte weten we dat heer Pieck priester was. De naam van deze Arnold/Aert komt met de titel meester ervoor in dat jaar ook voor als inwoner van Best, dat dan nog een herdgang van Oirschot is. Mogelijk heeft deze rechtsgeleerde tijdens de verkoop ook de artistieke kwaliteiten van zijn geestelijke handelspartner leren kennen en is Sander Pieck via hem bij het gilde in Oirschot bekend geworden. Evenals o.a. de beroemde Fra Angelico zal Sander waarschijnlijk naast priester ook schilder geweest zijn. Dat het om een schildering ging en niet om beelden, is af te leiden uit de afspraak in het vonnis na de moord op Jan Dirck Stans door Henrick zoon wijlen Jans van Hagelaer. In het daaropvolgende zoenakkoord werd de moordenaar o.a. verplicht om drie gulden t.b.v. 'de schilderijen' van de tafel van het St. Barbara-altaar te betalen.

Helaas weten we niet hoe dit kunstwerk er uit heeft gezien en het nog ergens bewaard is gebleven.

Gelukkig hebben we recent weer een nieuwe schildering van de H. Barbara in de kerk gekregen, waarvan een afbeelding bij dit artikel. Het betreft een olieverfschildering op board, geschilderd door de hier bekende Jan Kruysen. Het schilderij is in opdracht van de Oirschotse pater Jan de Kroon [later pastoor] tussen 1930-1935 gemaakt.

Barbara heeft in haar hand het zwaard, waarmee ze door haar vader is gedood. Op de achtergrond de Oirschotse toren als symbool voor de toren waarin zij tijdens haar leven werd opgesloten.

Het doek werd in 1991 aangeboden door de Brabantse Kunstgalerij, die toen in de Kanaalstraat gevestigd was, maar het gilde had niet de financiële middelen om het aan te kopen. Om het portret toch niet voor Oirschot verloren te laten gaan (en omdat

ze het mooi vonden) kochten Jacques en Alda van de Ven- van den Boom het aan. Bij het 40-jarig jubileum van Jacques als lid van het gilde St. Barbara schonken zij het schilderij aan het gilde, die het een publieke plaats gaf in de St. Petruskerk.

Voor het Barbara-gilde vonden in de jaren 1593-1594 enkele rumoerige feesten plaats.

Tijdens het teerfeest op 5 december 1593 werd zelfs doodslag gepleegd op Henrick Anthonis Sgraets, die twee dagen later aan zijn verwondingen overleed. De secretaris meldde in zijn kroniek dat op 14 januari daarop een zoenakkoord werd gesloten tussen de dader, Jan Joorden Peterssn. en de broers van het slachtoffer, de kinderen van Anthonis Sgraets.

Helaas is het bij deze mededeling gebleven en is het verslag van het akkoord met de bepalingen niet opgenomen. In diezelfde kroniek schreef de secretaris op 7 februari dat er die dag een uitvaart was geweest van Henrick Anthonis Sgraets, die in zijn huis is gehouden (dus ca 2 maanden later!). In 1597, dus weer jaren later, werd een bedrag van 80 gulden betaald namens de kinderen van Jan Joostens,

die dat ‘eerder’ hadden beloofd aan Aerden Sgraets, de secretaris, die een broer was van het slachtoffer.

Op 23 januari 1594, toen het gilde van St. Sebastiaen ‘s zondags op het raadhuis zijn teerdag had gevierd, is jonker Andries van Erckel van dat raadhuis afgevallen en heeft zijn kniebeen gebroken. Hij kreeg onderdak en verzorging van zijn dochter ten huize van de hierboven genoemde Aerd Sgraets.

14 Augustus 1594 schoten de schutters van het St. Barbaragilde de papegaai op de molenroede, zonder toestemming echter van Mejuffrouw van Merode of de schout of de president-schepen en 's- avonds is er met leden van het St. Catharinagilde onder elkaar gevochten.

De volgende dag, het feest van Maria Hemelvaart, hadden de gildebroeders een plechtige mis, waarna ze zingend de kerk zijn uitgegaan met voorop iemand die op de viool speelde. Ongelukkigerwijze kwam toen net de begrafenisstoet met het dode lichaam van Mejuffrouw Ysabel van der Linden voor de begrafenis bij de kerk aan, op de wagen van mejoffrouw van Merode. In zijn kroniek vermeldde de secretaris hierover: *‘zodat aan het ene einde van de kerk er droefenis heerste en aan het andere einde er vrolijkheid was. Hier ziet men hoe ver dat vreugde en verdriet van elkaar liggen’*.

Hanneke van den Bogaart-Vugts

NB: in verband met verheugend veel aanbod van kopij door leden komt mijn vervolg- bijdrage over altaren deze keer te vervallen.

INHOUD

COLOFON	1-2
GESLAAGDE STUDIEREIS NAAR LEUVEN Jan Kuijpers	3-6
HET BEGIJNHOF M.H. Deutekom	7-10
EVACUATIETIJD Clari van Esch-van Hout	11-21
MUSEUMSCHATTEN Nelly van Kessel	22-24
OIRSCHOTS PATRIMONIUM IN DE WIJDE WERELD Michiel Verweij	25-33
LEUKE WISSEWASJES OP RIJM Theo van de Loo	33-35
AANVULLINGEN ALTAAR VAN DE H. BARBARA Hanneke van den Bogaart-Vugts	36-39
INHOUD	40